

ЕДНА ПОЛЕЗНА КНИГА ЗА СЪВРЕМЕННАТА ТЕОРИЯ НА МЕЖДУНАРОДНОТО ПУБЛИЧНО ПРАВО

Проф. д.ю.н. Георги Пенчев,
Юридически факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

**(настоящата статия е публикувана в електронно издание „Предизвикай
правото!“ (ISSN 1314-7854) на 5 февруари 2023 г.)**

През 2022 г. излезе от печат новата монография на проф. д.ю.н. Орлин Борисов с наименование „Теорията на съвременното международно публично право и анализ на неговите основни категории“¹. Той има солидна преподавателска кариера в юридическите факултети на някои наши университети, напр. Софийския университет „Св. Кл. Охридски“, Варненския свободен университет „Черноризец Храбър“ и Бургаския свободен университет, а освен това е автор на повече от 20 книги, в т.ч. монографии, учебници, сборници с международни договори и терминологични речници, както и на редица научни статии и студии. Рецензираната монография е резултат именно на дългогодишния му преподавателски и научноизследователски опит в преди всичко в областта на международното публично право (МПП), както и на правото на Европейския съюз. В структурно отношение тя се състои от увод, използвани съкращения, 16 части, подразделени в глави и точки, заключение, 3 приложения и списък на използваната литература.

Част I (с. 17-87) е озаглавена „Теория на правото (на вътрешнодържавното и на международното публично право)“ и е подразделена на 3 глави, посветени на: а) кратък анализ на научната теория и влиянието ѝ върху теорията на МПП; б) възникването, същността и теорията на правото; в) теорията на МПП (понятие, елементи, категории, като наука и практика). В нея авторът е изразил свои становища по редица правни проблеми, вкл. и общотеоретични. Така например той посочва, че правото е „вторично“ спрямо държавата, защото е „функция (продукт) на вече създадената държавна организация“ (с. 26), и изтъква разликата между понятията „правна система“ и „система на правото“, като отбелязва, че понятието „правна система“ е по-широко, защото включва системата на правото, юридическата практика и правното съзнание, докато понятието „система на правото“ включва

---

¹ Вж. **Борисов, О.** Теорията на съвременното международно публично право и анализ на неговите основни категории. София, Хелиопол, 2022, 586 с.

правните норми, правните институти, отраслите и подотраслите на правото и тяхната взаимовръзка (с. 28). Същевременно авторът подлага на остра критика разслояването на членовете на обществото на бедни и богати, като отбелязва, че правото отразява интересите на господстващата класа и фактически не осигурява ефективен баланс на интересите между социалните групи в държавите и в международен мащаб (с. 24-25).

По отношение на връзката между МПП и международния морал О. Борисов лансира интересното становище, че колкото е по-голямо взаимното влияние между тях, „толкова по-хармонично е съчетанието на интересите на международната общност“ (с. 39). Освен това той отбелязва, че принципите на МПП са обобщени (правни – б.м., Г.П.) норми, притежаващи по-голяма юридическа сила от другите международноправни норми, като подчертава, че общопризнатите принципи на МПП са „императивни норми на международното право“ (с. 62). Заслужава подкрепа становището на автора, че международното екологично право е сред кръга на „най-значимите“ отрасли на МПП (с. 68), както и относно съчетаването на императивния и диспозитивния методи на правно регулиране на МПП (с. 69-70).

Част II (с. 88-124) носи наименованието „Теория на международното право относно съотношението на междудържавното с вътрешнодържавното право и влиянието върху формирането на международното право“ и е подразделена на 4 глави, свързани с: а) развитието на международното право в периода до Вестфалските мирни договори (1648 г.); б) периода след Хуго Гроций (1583-1645 г.); в) съотношението на съвременното международно право с постиженията на предходните периоди; и г) теориите относно съотношението на международното право и вътрешнодържавното право и техните особености. О. Борисов подчертава значението на Вестфалските мирни договори за създаването на „нов международноправен ред“ чрез утвърждаването на принципите на суверенитета и равенството на държавите (с. 99). Като значим научно-теоретичен принос може да се изтъкне оригиналната авторска дефиниция на понятието „международно публично право“ на с. 119, където е подчертано, че това е „общопризната система от принципи и норми (договорни и обичайни), уреждащи както отношенията между субектите, така и сътрудничеството на публичноправна основа в международните отношения“, както и пак на тази страница на понятието „вътрешнодържавно право“, където е посочено, че това е „система от национални норми, прилагани на територията на

една държава, обхващащи всички нормативни актове, основен и основополагащ от които е Конституцията“.

Част III (с. 125-144) е посветена на анализа на нормотворческия процес като категория на теорията на съвременното международно право. Тя се състои от 2 глави, в които вниманието е насочено към: а) процеса на създаване на нормите на МПП; и б) прилагането на нормите на МПП. Авторът очертава 6 стадия на сключването на международния договор, а именно уточняване на предмета на договора, преговори, подписване от упълномощени лица от държавите, ратификация, размяна на ратификационни документи и влизане в сила (с. 126). Интерес предизвиква становището на О. Борисов, че „договорните и обичайните норми взаимно се допълват и взаимодействат като източници на МПП“ (с. 131).

В Част IV (с. 145-185) вниманието е насочено към източниците като категория на теорията на МПП. В структурно отношение тя също се състои от две глави, посветени съответно на: а) понятието и видовете източници на МПП; и б) принципите на МПП. О. Борисов отбелязва, че източниците на МПП се подразделят на основни (международният договор и международният обичай) и спомагателни (решенията на Международния съд на ООН, международноправната доктрина, актовете на междуправителствените организации, националните законодателства и решенията на националните съдилища) (с. 149-157). Според него основните източници на МПП представляват „формата, в която са установени нормите и принципите на международното право, създаващи правила за поведение, имащи юридически задължителен характер за субектите на международното право“ (с. 146) и подчертава, че принципите на МПП са „особено значимите международноправни норми“ поради „съществената роля, която изпълняват в международноправната система“ (с. 146-147), като изтъква, че тези принципи съдържат „правила, които са общовалидни, общозадължителни за всички държави и другите субекти на МПП“ (с. 158), и ги подразделя на универсални (основни и общопризнати) и отраслови (с. 166-185). Същевременно обаче той уточнява, че т.нар. „спомагателни източници на МПП“ всъщност не са (вероятно авторът има предвид „същински“ – б.м., Г.П.) източници на МПП, а само „спомагателни средства за установяване, уточняване, изясняване, развитие и тълкуване на основните източници на международното право“ (с. 154).

Част V (с. 186-193) е озаглавена „Доктрината относно нормативната природа на съвременното международно право“. Тя е посветена в 2 глави съответно на: а)

юридическата природа на съгласуването на волята на държавите; и б) юридическата природа на междуправителствените организации. Авторът с основание подчертава, че съгласуването на волята на държавите е свързано с баланс на интересите и търсенето на компромис при сключването на международните договори (с. 187), както и че юридическата природа на междуправителствените организации е договорна (с. 190).

Част VI (с. 194-215) е посветена на развитието на международното право по време на глобализацията. О. Борисов отбелязва, че положителните резултати от процеса на глобализация, на който сме свидетели, облагодетелства само група държави, но не и всичките държави и народи (с. 194), като за „по-малките и по-слабите държави“ тя води до „икономически и екологични вреди“ (с. 200). Авторът критикува процеса на глобализация, който според него води до нарушаване на редица принципи на МПП и до „двойни стандарти в международните отношения“ (с. 208), а стремежът на глобалистите е процесът на глобализация да обхване „дори Близкия космос“ (с. 199).

В Част VII (с. 216-247) вниманието е насочено към влиянието на МПП върху развитието на дипломатическите отношения. По-конкретно в рамките на 2 глави то е фокусирано върху понятието „дипломация“ и въздействието ѝ върху междудържавните отношения, от една страна, а от друга страна, върху националните правни системи. Според автора понятието „дипломация“ включва 8 елемента, а именно: официална държавна функция на система от органи за външни отношения; временни и постоянни „задгранични органи за външни отношения“; използване на определени форми, методи и средства; система от научни знания и умения; индивидуални умения и опит във воденето на преговори; владение на дипломатически знаци и протокол; постигане на мирни цели чрез преговори; и осигуряване на постигането на целите на външната политика на държавата (с. 223). Той подчертава, че понятията „дипломация“ и „външна политика“ не са синоними, тъй като дипломацията е само част от външната политика на държавата (с. 239), и окачествява дипломацията като „едно от най-значимите и преди всичко мирни средства за реализация на външната политика на държавата“ (с. 240). Що се отнася до влиянието ѝ върху националното законодателство на държавата, О. Борисов отбелязва, че то фактически се реализира чрез „трансформацията“ на нормите на ратифицираните международни договори в националното законодателство (с. 243-245).

Част VIII (с. 248-277) е озаглавена „Променяща се йерархия на субектите на международното право“. В нея вниманието е насочено към понятието и видовете субекти на международното право, признаването и правоприемството в международното право. Авторът отбелязва, че под въздействието на глобализацията, транснационалните корпорации започнаха да играят все по-съществена роля в международните отношения и дори в определени случаи изместват държавата като основен субект на международното право (с. 265). Според него междуправителствените организации са вторичен субект на международното право, тъй като те нямат суверенитет (с. 257), а Европейският съюз има „хибридна правосубектност“ (с. 261).

В Част IX (с. 278-320), свързана с анализ на една от най-старите категории на международноправната теория, а именно международния договор, са обособени 2 глави, посветени съответно на: а) понятието и причините за възникване на международното договорно право (МДП); и б) понятието „международен договор“ и някои теоретични проблеми на неговото прилагане. О. Борисов изтъква, че МДП е „основополагащ отрасъл на МПП, а негов обект е международното споразумение в определена област между субектите на МПП (с. 279). Същевременно той посочва, че за един дълъг исторически период междудържавните договорни отношения са били детерминирани от нормите на международния обичай (с. 283), а принципът „*Rex sunt servanda*“ е окачествен от него като най-значим в МДП (с. 293).

Глава X (с. 321-347) се отнася до анализа на дипломатическите и консулските представителства като международноправни категории. За целта в обособените 2 глави сполучливо са разгледани проблемите на учредяването, функциите, персонала и привилегиите и имунитетите съответно на консулските и дипломатическите представителства. Авторът с основание подчертава, че учредяването и на двете разновидности на представителства на държавата се основава на двустранен договор между определени държави (съответно на с. 324 и 337).

Глава XI (с. 348-380) е посветена на анализа на международните органи като „сравнително нова категория“ на теорията на МПП. В обособените 3 глави вниманието е насочено съответно към: а) понятието и видовете международни органи; б) междуправителствените органи; и в) неправителствените международни органи. О. Борисов лансира оригинално становище, че понятието „международен орган“ е по-широко от понятието „международна организация“, защото е „международна формация, която обхваща абсолютно всички правителствени и

неправителствени организационни структури, временни или постоянни, включително и международните организации и международните конференции“ (с. 350).

Смятам, че е дискуссионен въпросът за адекватността на наименованието „конференция на страните“² или „среща на страните“³ с оглед на съдържанието му, което се използва в някои международни договори за окачествяване на управленски орган на страните-участници в определено международно споразумение. По мое мнение употребата на понятия като „конференция на страните“, респ. „срещата на страните“ в съответното международно споразумение е логически неиздържано, защото представлява по-скоро международен форум (т.е. времева среща на участниците в международното споразумение), в рамките на който (която) могат напр. да се учредяват международни органи, международни организации, както и да се приемат международноправни актове (задължителни или незадължителни) за страните-участници в международното споразумение, вкл. международни договори. Ето защо по-добре би било основният управленски орган на страните-участници в едно международно споразумение да носи наименованието „Общо събрание на страните-участници“, още повече че напр. в чл. 7, ал. 1 от Устава на ООН фигурира наименованието „Общо събрание“ на един от органите на ООН.

Интерес в тази част на изследването предизвиква и научната критика на автора спрямо ниската ефективност на провежданите международни конференции, които завършват с приемането на препоръки към участващите в тях правни субекти, защото те нямат задължителна юридическа сила за тях (с. 371).

---

² Вж. напр.: чл. XI от Конвенцията по международната търговия със застрашените видове от дивата фауна и флора (Вашингтон, 3.03.1973 г.), която е ратифицирана от Република България с Решение на Великото народно събрание от 12.12.1990 г. (ДВ, бр. 103 от 1990 г.), в сила е за нашата страна от 16.04.1991 г. и е обнародвана в ДВ, бр. 6 от 21.01.1992 г.; чл. VIII от Конвенцията за опазване на мигриращите видове диви животни (Бон, 23.06.1979 г.), която е ратифицирана от Република България със закон от 23.07.1999 г. (ДВ, бр. 69 от 1999 г.), в сила е за нашата страна от 1.11.1999 г. и е обнародвана в ДВ, бр. 16 от 25.02.2000 г.; чл. 23 от Конвенцията за биологичното разнообразие (Рио де Жанейро, 5.06.1992 г.), която е ратифицирана от Република България със закон от 29.02.1996 г. (ДВ, бр. 22 от 1996 г.), в сила е за нашата страна от 16.07.1996 г. и е обнародвана в ДВ, бр. 19 от 2.03.1999 г.; и др.

³ Вж. напр.: чл. 29 от Протокола от Картахена за биологична безопасност към Конвенцията за биологичното разнообразие (Монреал, 29.01.2000 г.), който е ратифициран от Република България със закон от 26.07.2000 г. (ДВ, бр. 65 от 2000 г.), в сила е за нашата страна от 11.09.2003 г. и е обнародван в ДВ, бр. 83 от 19.09.2003 г.; чл. V от Споразумението за опазване на популациите от европейски прилепи (Лондон, 4.12.1991 г.), което е ратифицирано от Република България със закон от 23.07.1999 г. (ДВ, бр. 69 от 1999 г.), в сила е за нашата страна от 9.12.1999 г. и е обнародвано в ДВ, бр. 16 от 25.02.2000 г.; чл. VI от Споразумението за опазване на мигриращите водолюбивы птици от Африка и Евразия (Хага, 16.06.1995 г.), което е ратифицирано от Република България със закон от 23.09.1999 г. (ДВ, бр. 87 от 1999 г.), в сила е за нашата страна от 1.02.2000 г. и е обнародвано в ДВ, бр. 16 от 25.02.2000 г.; и др.

В Глава XII (с. 381-408) вниманието е насочено към международноправната отговорност като една от основните категории на теорията на МПП. В обособените за целта 2 глави са разгледани съответно: а) понятието, видовете и формите на международноправната отговорност; и б) международноправната отговорност на държавите и на международните организации. Авторът отбелязва, че международноправната отговорност представлява правна последица от неизпълнението (нарушаването) на международноправно задължение, произтичащо преди всичко от международна договорна или обичайна норма (с. 383), и подчертава, че тази отговорност настъпва при наличието на международно правонарушение, след което настъпва задължение за съответния субект на международното право за премахване на вредите или щетите, нанесени на друг субект на международното право (с. 384). Подкрепа заслужава становището му, че извършването на „екоцид“ е една от разновидностите на нарушаване на „общите принципи и норми на международното право“ (с. 386), а своеобразно научно предизвикателство за международноправната доктрина и практика е твърдението му за „отсъствието на международен контролен механизъм, който ефективно да следи реализирането на международната отговорност“ (с. 406).

Глава XIII (с. 409-432) е свързана с категорията „държавност“ според теорията на МПП. В обхвата на обособените 2 глави се анализират проблемите, свързани с отговор на въпросите: а) дали държавността е в съответствие с приетите международноправни актове (с. 410-420); и б) „необходима ли е смяна на държавността на световното статукво“ (с. 421-432). По същество на първия от тези въпроси авторът отговаря отрицателно главно с аргумента за „занижения международен контрол“ (с. 415, 416, 419), а на втория – положително, но с уточнението, че това трябва да се извърши само с мирни средства (с. 423-425).

Глава XIV (с. 433-450) е посветена на анализа на категорията „суверенитет“ в теорията на МПП. В рамките на 2 глави са разгледани съответно историческото развитие на категорията „суверенитет“, както и суверенитета като правна категория. О. Борисов посочва, че суверенитетът като свойство на държавата е възникнал още от Древността, но като научна категория се използва сравнително по-късно (с. 433), а по отношение на съвременното му развитие той отбелязва, че процесът на глобализацията фактически води до „размиване и отслабване на държавния суверенитет“ (с. 436). Същевременно авторът изтъква, че суверенитетът в междудържавното право е тясно свързан с принципа на суверенното равенство на

отделните държави (с. 441), сполучливо анализира елементите на „суверенните права“ на държавите (с. 442) и подчертава необходимостта от съблюдаване на суверенитета на държавите чрез спазване на „общоприетите принципи на международното право“ (с. 433). В тази част на изследването той отново подлага на критика процеса на глобализация, като посочва, че този процес „подлага на натиск“ включително и принципа на суверенно равенство на държавите, залегнал в чл. 2, т. 1 от Устава на ООН (с. 445).

Глава XV (с. 451-480) носи наименованието „Научно обобщаване на развитието и измеренията на категорията права на човека“. В обхвата на 2 глави са разгледани и подложени на научна критика съответно: а) развитието на понятието „права на човека“; и б) „утвърждаването“ на правата на човека. При анализа на историческото развитие на формирането и защитата на правата на човека заслужава подкрепа становището на автора за важното значение на християнството за формирането на идеите за равенство и свобода на всички хора, които впоследствие оказват положително въздействие в тази насока (с. 455-456). Същевременно О. Борисов извършва сполучлив и обективен анализ на някои универсални и регионални международни договори, пряко свързани със защитата на правата на човека. Подлагайки на научна критика някои от техните разпоредби, авторът проявява научна смелост, като изтъква, че редица права на човека, уредени в тях, практически са „права само на хартия“ (с. 456, 464, 473). Като основни причини за тази слабост на международното сътрудничество в тази насока той посочва неефективното прилагане на съответните международни споразумения, „умишлено създадения много слаб международен контрол“, както и процеса на глобализация (с. 471). Впоследствие авторът открито посочва, че: „Политическа система, която не създава необходимата система за упражняване на правата и свободите от обикновените граждани, е порочна. Демократична държава е само тази държава, в която са гарантирани упражняването на правата на човека.“ Към тези негови констатации смятам, че трябва да се направи уточнение за необходимостта от ефективно правоприлагане във всяка държава при защитата на субективните права на гражданите, детерминирани от присъединяването на тази държава към разглежданите от автора универсални и регионални международни споразумения по защита на правата на човека. Именно при наличието на такава ефективност могат да се реализират уредените в националното законодателство правни гаранции за защита на тези права. Същото е относимо и спрямо международноправните гаранции за

защита на правата на човека и основните свободи, доколкото те фигурират в разпоредбите на съответното международно споразумение (напр. относно начина на решаване на споровете между страните-участници в съответното международно споразумение).

В подкрепа на негативните си констатации относно незадоволителното международноправно равнище на защита на правата на човека, О. Борисов отбелязва и някои по-важни причините за тяхното нарушаване, напр. неефективност на образователната система и демокрацията в обществото, отсъствието на траен мир на световно равнище, бедност на немалка част от населението на планетата, неефективна борба с трансграничната престъпност и отсъствие на стриктен международен контрол (с. 476-480).

Последната част XVI от изложението (с. 481-560) е посветена на анализа на някои категории на теорията на МПП, които не са получили необходимата ефективна регламентация. За целта в рамките на 6 глави са разгледани съответно следните категории: „трансгранични престъпления“, „трансграничен тероризъм“, „корупция“, „бедност“, „мигранти и бежанци“ и „добро и зло“, включително причините, които пораждаат тези международноправни явления, и необходимостта от тяхната международноправна уредба. С приносно значение е разграничението между понятията „международно престъпление“ и „престъпление с международен елемент“. Във връзка с това авторът посочва, че „международното престъпление“ е „обществено опасно деяние, което засяга интересите на цялото човечество, за което носят отговорност конкретните държави съгласно международното право“ (с. 487), докато „престъпление с международен елемент“ е „противоправно деяние, осъществявано от физически лица, които носят индивидуална наказателна отговорност съгласно наказателното право“ (с. 488). Заслужава подкрепа становището на О. Борисов, че една от групите престъпления с международен елемент са „екологичните престъпления“ (с. 488), както и че „екологичният тероризъм“ е една от формите на трансграничния тероризъм (с. 506).

В заключението (с. 561-562) са направени някои по-общи изводи от разгледаната международноправна уредба. С научно-теоретично приносно значение е изводът на автора, че „теорията на МПП като част от международноправната доктрина представлява система от научно доказани знания, които дават логично обяснение на закономерните процеси на развитие на междудържавните отношения, а също така и характеристика на нейните категории“ (с. 561).

С практикоприложно приносно значение са обособените накрая в разглежданото научно изследване 3 приложения, разработени от автора като текст на проекти за международни актове, озаглавени, както следва: Приложение № 1. „Проект – Конвенция относно актуализирането на съвременното международно право“ (с. 563-569); Приложение № 2. „Международна конвенция относно премахването на международното статукво“ (с. 570-576); и Приложение № 3. „План за промяна на световното статукво“ (с. 577-579).

Списъкът на използваната литература (с. 580-584) включва 42 заглавия на кирилица, 13 заглавия на латиница, 6 сборника и справочника на кирилица и 76 бр. международни актове.

Накрая могат да се направят няколко изводи от разглежданото научно изследване.

На първо място, горепосочената монография на проф. д.ю.н. О. Борисов в нейната цялост представлява несъмнен принос за нашата литература по МПП. Тя е плод на дългогодишния му опит като университетски преподавател и учен и фактически събира като във фокус неговите възгледи, изградени за дълъг период от време, относно равнището и ефективността на съвременното МПП. Същевременно тя е израз и на будната му гражданска съвест и стремеж, заслужаващ подкрепа, към по-голяма ефективност на международното сътрудничество в различните подотрасли на МПП.

На второ място, смятам, че като основна причина за изтъкнатите от автора слабости на съвременното международно право, особено в областта на защитата на правата на човека, както и за наблюдаваната екологична криза, свързана с все по-осезаемото изменение на климата, е моралният упадък на немалка част от човечеството⁴. Очевидно, за да се преодолеят тези слабости, както и различните видове кризи на съвременното общество, е необходимо неговото нравствено възраждане.

На трето място, все още има шанс за успешното постепенно решаване на разгледаните от О. Борисов проблеми в рецензираната негова монография, като в допълнение към неговите предложения, особено залегнали в трите приложения накрая, бих изтъкнал като най-важна и необходимо стъпка усъвършенстването на

---

⁴ Вж. напр. **Пенчев, Г.** Принципи на българското екологично право. София, Фондация „Граждани на Новата епоха“, 2017, с. 272; **Бринчук, М.** Законы природы и общества. Часть I. Москва, Юрлитинформ, 2015, с. 137-138.

образователната система на всяка държава, защото именно тази система изгражда кадрите в обществото. За целта смятам, че по-голямо внимание е необходимо да се отдели на учебните дисциплини на всички равнища на образование: а) с екологична насоченост, защото укрепването на чувството на любов към природата у обучаваните ще спомогне и за тяхното морално извисяване като личности и достойни граждани на държавата; б) с философска насоченост, вкл. в областта на историята на религиите, защото напр. моралните ценности на християнството могат да повлияят положително върху изграждането у обучаваните на прогресивни възгледи за взаимно уважение и зачитане на правата на човека и гражданина, равенство пред закона и спазването му, приятелска (братска) взаимопомощ, състрадание, по-справедливо разпределяне на материалните блага в обществото с цел постепенно преодоляване на бедността, и др. За целта обаче са необходими съществени промени в съответната правна уредба на национално и международно равнище.